

Published on Газета «День» (<https://day.kyiv.ua>)

[Головна](#) > Привабливі гасла і злочинні справи

Привабливі гасла і злочинні справи

Більшовицький державний переворот у листопаді 1917 року

[1]

Станіслав Кульчицький [1]

29 жовтня, 2020 - 17:19

• Твіт [2]

[3]

ВОЖДІ РСДРП(Б), ПІДПОРЯДКОВУЮЧИСЬ ХАРИЗМИ В. І. ЛЕНІНА, НЕ УЯВЛЯЛИ СОБІ ТРАГІЧНИХ НАСЛІДКІВ СИЛОВОГО ЗАПРОВАДЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Останні три десятиліття вітчизняні історики і журналісти приділяють пильну увагу Українській революції. Російська революція аналізується як така, що відбулася в сусідній країні. Тим не менш, революція в Росії з усіма її закономірностями активно впливала на перебіг українських подій. Тому залишається актуальною деконструкція створеної за радянських часів історії більшовицького перевороту, який здобув тоді урочисту назву — Велика Жовтнева соціалістична революція. Аналізуючи історію державного перевороту більшовиків, можна прийти до цікавих та несподіваних висновків.

***

Після невдалої спроби перевороту в липні 1917-го керівні діячі більшовиків були ув'язнені. В.Леніну вдалося уникнути арешту. Перебуваючи в підпіллі, він наприкінці того ж липня написав статтю «До лозунгів». На думку Леніна, більшовики повинні були брати курс на збройне повстання.

13 вересня ЦК РСДРП(б) в розширеному складі (за участю представників фракції

більшовиків у Петроградській раді робітничих і солдатських депутатів) схвалив резолюцію «Про владу». В ній вимагалось усунути від влади кадетську партію і створити уряд із представників партій революційної демократії (про участь самих більшовиків в уряді не йшлося).

Резолюцією «Про владу», в якій висувалися гасла, суголосні охопленим «неусвідомленим соціалізмом» народним низам, керівництво більшовицької партії ставило на меті завдання здобути популярність у радах і позбавити цієї популярності меншовиків та есерів. Існувала ймовірність того, що урядові соціалісти злякаються втрати популярності, відвернуться від кадетів та інших партій цензової демократії і забезпечать мирний перехід влади в руки рад. 14 вересня, коли в Петрограді було прийнято цю резолюцію й тим самим зроблено вирішальний крок у процесі більшовизації рад, В.Ленін написав статтю «Про компроміси», в якій обґрунтовувалися можливості угоди з меншовиками та есерами, які очолювали ВЦБК рад. Як і раніше, він не бажав увійти в радянський уряд. Його цілком задовольнило б, якби з уряду були вигнані міністри цензової демократії, тобто, як їх називали тоді, «міністри-капіталісти». Капітуляція меншовицько-есерівського керівництва перед більшовиками забезпечила би перехід влади на місцях в руки рад, а більшовизація останніх відкрила би шлях до створення радянського уряду виключно із більшовиків.

Варто придивитися, як цей підступний задум втілювався у словесну форму. «Завдання істинно революційної партії, — писав Ленін, — не в тому, щоб проголосити неможливу відмову від всіляких компромісів, а в тому, щоб через усі компроміси, оскільки вони неминучі, вміти провести вірність своїм принципам, своєму класу, своєму революційному завданню, своїй справі підготовки революції та вихованню народних мас до перемоги в революції».

Вождь більшовиків тут говорив не про перемогу всенародної російської революції, яка вже була забезпечена поваленням самодержавства та виборами до Установчих зборів, що мусили відбутися через кілька тижнів. Він мав на увазі власну революцію і не заперечував, щоб революція в Росії плавно, мирним шляхом перейшла в комуністичну. Залякуючи суперників перспективою громадянської війни, Ленін у своїй наступній статті «Завдання революції» відзначав: «Узявши всю владу, ради могли б ще тепер — і, вірогідно, це останній шанс — забезпечити мирний розвиток революції, мирні вибори народом своїх депутатів, мирну боротьбу партії всередині Рад, випробування практикою програми різних партій, мирний перехід влади з рук однієї партії в руки другої».

Мирні вибори народом своїх депутатів? Ми знаємо, що незабаром після приходу більшовиків до влади відбулися цілком демократичні вибори до Установчих зборів. У більшовиків тоді не було можливостей і ресурсів, щоб перешкодити процесу, започаткованому поваленням самодержавства. Вибори показали справжню розстановку політичних сил у країні. Більшовики програли їх. Але вони вже були при владі, і після ретельної підготовки, яка тривала з десяток тижнів, Ленін розігнав Установчі збори, тобто здійснив повторний державний переворот.

Визначений VI з'їздом РСДРП(б) стратегічний курс на збройне повстання Ленін у вересні-жовтні 1917 р. трансформував у завдання негайного, не втрачаючи жодного тижня, збройного повалення Тимчасового уряду. Пізно ввечері 6 листопада в листі членам ЦК вождь з ентузіазмом поставився до повстання, яке починав, і проголосив: «Народ має право і зобов'язаний вирішувати подібні питання не голосуванням, а силою».

Які голосування Ленін мав на увазі? Що саме змусило його виступати від імені народу, відмовляючи населенню Росії в праві здійснювати своїм голосуванням власне

волевиявлення? Зрозуміло, що йшлося про вибори в Установчі збори і на II Всеросійський з'їзд рад.

Над вченими, які досліджують історію Російської революції, тяжіє знання того, що сталося потім. Не менше значення має й мавпування переможцями-більшовиками своїх противників із соціалістичного табору, яке лягло в основу радянської історіографії ба навіть істотно позначилося на західній історіографії. Тим часом революційного 1917 року есерів та меншовиків не відокремлювали від більшовиків настільки серйозні розбіжності, які утворилися в історіографічному дискурсі. Частина есерів уже під час більшовицького перевороту тяжіла до більшовиків. Мало того, ліві есери навіть виявилися подільниками більшовиків у справі повалення Тимчасового уряду. Між меншовиками та більшовиками також не існувало глухої стіни. Чисельність більшовиків постійно зростала за рахунок меншовиків, а поодинокі об'єднані організації соціал-демократів існували навіть наприкінці 1917 р. Нарешті, на що варто звернути особливу увагу, то це на те, що переважна більшість більшовиків, якщо не всі вони, не відповідала критеріям соціал-демократів. Вони були прибічниками примітивного «неусвідомленого соціалізму», якому підтакували, змінюючи комуністичні гасла на радянські, й вожді РСДРП(б). Самі вожді, підпорядковуючись харизмі Леніна, не уявляли собі трагічних наслідків силового запровадження нового суспільно-політичного режиму та соціально-економічного ладу, для яких тепер, щоб не говорити про «соціалізм зі звірячим обличчям», доводиться винаходити специфічний термін — комуносоціалізм.

У день утворення Тимчасовий уряд оголосив своїм головним завданням скликання Установчих зборів. 26 березня було утворено Особливу нараду щодо підготовки закону про вибори. Уряд не поспішав, бо розумів, що йому доведеться скласти повноваження, коли Установчі збори розпочнуть роботу. Робота Особливої наради завершилася тільки в серпні. 27 червня вперше було названо строки: вибори — 30 вересня, скликання — 13 жовтня 1917 р. Потім з технічних причин строки були перенесені: виборів — на 25 листопада, скликання — на 11 грудня.

Скликання Установчих зборів було однією з вимог затвердженої ще 1903 р. програми РСДРП. Однак із еміграції Ленін повернувся в Росію з орієнтацією на ради, більшовизація яких дала б йому змогу трансформувати буржуазно-демократичну, як говорили тоді всі соціалісти, революцію в революцію радянську, тобто, за його прихованим від народних мас задумом, комуністичну. Проте всенародне гасло Установчих зборів більшовики не могли відкинути, з ним доводилося рахуватися.

Леніну не можна було покладатися на голосування під час виборів депутатів Установчих зборів. Якщо він був у чомусь переконаний всупереч прилюдним відгукам про Установчі збори, то це в тому, що його партія не стане переможцем. Між своїми, на засіданні ЦК РСДРП(б) 23 жовтня він побіжно зауважив, вважаючи, що будь-які докази зайві: «Чекати до Установчих зборів, які явно будуть не з нами, безглуздо».

Більшовикам доводилося співіснувати з Установчими зборами. Як до такої перспективи ставилися сам Ленін та його цекісти?

Ленін брав курс на державний переворот, зосередження влади в руках більшовицьких рад і проведення неминучих за всіх умов виборів до Установчих зборів уже за радянської влади. Через тиждень після песимістичного зауваження на зазначеному засіданні ЦК він двічі повторив загадкову фразу у стислому за обсягом «Листі до товаришів»: а) «Певне, важко зрозуміти, що при владі в руках Рад Установчі збори забезпечені і їх успіх забезпечений; б) скликання Установчих зборів та їхній успіх залежать від переходу влади до Рад».

Як розуміти цю фразу? Беручи до уваги, що відстань від виборів депутатів II Всеросійського з'їзду рад до виборів до Установчих зборів дорівнювала лише 18 дням, підозрювати Леніна в намірі фальсифікувати виборчий процес не доводиться. Вибори в Установчі збори проводилися за цілком демократичною процедурою, і більшовики здобули прогнозований результат. Але наступні вільні вибори в державі, створеній Леніним, відбулися лише в березні 1989 року, тобто через 72 роки. Не маючи можливості контролювати виборчий процес, Ленін розрубав гордіїв вузол розпуском Установчих зборів.

Есеро-меншовицький ВЦВК, більшість виконкомів губернських рад і фронтових комітетів зустріли висунуту більшовиками ідею скликання Всеросійського з'їзду рад неохайно. 25 листопада очікувалися вибори до Установчих зборів, вони повинні були вирішити всі назрілі питання. Чи був сенс у скликанні радянського з'їзду?

Намагаючись зміцнити свою позицію, ВЦВК розіслав запит до виконкомів рад і армійських комітетів про ставлення до ідеї скликання з'їзду. Газета «Известия ВЦИК» опублікувала результати опитування: позитивну відповідь дали лише вісім виконкомів із 63. Тим не менш, під тиском Л.Троцького, який очолив виконком Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів, ВЦВК рад погодився зі скликанням з'їзду за умови, що його порядок денний буде обмежений опрацюванням законодавчих пропозицій для розгляду на Установчих зборах. 9 жовтня обидва виконкоми погодили дату скликання з'їзду — 2 листопада.

Добившись від ВЦВК згоди на скликання Всеросійського з'їзду рад, ЦК РСДРП(б) 18 жовтня вирішив скликати в Петрограді з'їзд рад Північної області. Бюро ВЦВК висловило протест із цього приводу: по-перше, політична партія не могла брати на себе повноваження скликати з'їзди рад; по-друге, при скликанні цього з'їзду не дотримувалися формальні процедури. Протест було проігноровано, а ефемерний орган, який займався підготовкою обласного з'їзду, запросив на нього лише ті ради, в яких більшовики мали більшість. З'їзд створив Північний обласний комітет, до якого увійшли 11 більшовиків та 6 лівих есерів. Він мав «забезпечити» скликання II Всеросійського з'їзду рад. 29 жовтня комітет розіслав телеграми радам та армійським комітетам по всій країні, причому армійським комітетам — тільки на рівні полків, дивізій та корпусів.

Початок. Продовження читайте в наступному випуску сторінки «Історія та Я»

Станіслав КУЛЬЧИЦЬКИЙ, доктор історичних наук

Газета: №205-206, (2020), ^[4]

Рубрика: Історія і Я ^[5]

• Твіт ^[2]

Source URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/pryvablyvi-gasla-i-zlochynni-spravy>

Links

[1] <https://day.kyiv.ua/uk/profile/stanislav-kulchickiy>

[2] <https://twitter.com/share>

[3] https://day.kyiv.ua/sites/default/files/main/articles/29102020/21_lenin.jpg

[4] <https://day.kyiv.ua/uk/arhiv/no205-206-2020>

[5] <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya>

Published on Газета «День» (<https://day.kyiv.ua>)

[Головна](#) > Привабливі гасла й злочинні справи-2

Привабливі гасла й злочинні справи-2

Більшовицький державний переворот у листопаді 1917 року

[1]

Станіслав Кульчицький [1]

5 листопада, 2020 - 16:08

• Твіт [2]

[3]

Голова уряду Росії Олександр Керенський восени 1917 року настільки не розумів реальної ситуації, що був упевнений: він має достатньо сил, щоб «остаточно придушити» більшовиків

Продовження. Початок читайте «День», № 205-206 [4]

У відповідь на цей демарш ВЦВК надрукував у газеті «Известия ВЦИК» заяву, в якій оголошувалося, що тільки його бюро має повноваження скликати Всеросійський з'їзд рад: «Будь-який інший комітет не уповноважений і не має права брати на себе ініціативу скликати з'їзд. Тим менше має на це право Північний обласний з'їзд, скликаний з порушенням всіх правил, встановлених для обласних з'їздів, який представляє випадково і свавільно підібрані ради». Далі в заяві підкреслювалося, що розсилкою запрошень

армійським комітетам на рівні полків, дивізій і корпусів більшовики порушили встановлені процедури, які вимагають висування солдатських депутатів на армійських зібраннях, а у разі неможливості їх скликання — в комітетах на рівні армій, по квоті: один представник від 25 000 солдатів. Ігнорування комітетів армійського рівня пояснювалося тим, що їхнє негативне ставлення до скликання з'їзду рад було добре відоме.

3 листопада «Известия ВЦИК» оголосили, що більшовики не тільки скликають незаконний з'їзд, а й грубо порушують норми представництва. Було встановлено, що ради, які представляють менше 25 тис. осіб, не мають права надсилати делегатів на з'їзд загальноросійського рівня.

У величезній кількості публікацій, присвячених історії «Великої Жовтневої соціалістичної революції», немає відповідей на такі прості запитання: хто скликав II Всеросійський з'їзд рад, як більшовики досягли чисельної переваги серед делегатів? Але факти з газети «Известия ВЦИК», яка виходить в Росії й досі, заперечити неможливо.

Використовуючи факти, які в дискурсі про Російську революцію мали сенсаційний характер, Річард Пайпс у книжці «Російська революція» зробив такий висновок: «Все це було так. Проте, хоч есери й меншовики оголосили прийдешній Другий з'їзд незаконним і непередставницьким, вони все-таки дозволили йому зібратися. 30 жовтня Бюро Виконкому погодилося на скликання Другого з'їзду, поставивши при цьому дві умови: по-перше, він почне роботу п'ятьма днями пізніше, тобто 7 листопада, щоб делегати з провінцій встигли дістатися до Петрограда; і, по-друге, його порядок денний буде обмежений обговоренням внутрішньої ситуації в країні, підготовкою до Установчих зборів і перевиборами Виконкому. Капітуляція ця дивна і непояснена».

Капітуляцію есери-меншовицької більшості в бюро ВЦБК не можна обґрунтувати документально. Проте пояснення, що підтверджується конкретними фактами, все-таки існує.

Органом, який ось-ось визначить майбутнє країни, есери і меншовики вбачали не з'їзд рад, а Установчі збори (до речі, як і деякі керівники партії більшовиків). Вони були переконані, що завоюють більшість депутатських місць у цьому органі влади (цю переконаність поділяв і В. Ленін). Ставка на Установчі збори настільки затулила їм очі, що вони висунули тільки одну істотну обмежувальну умову, даючи більшовикам згоду на проведення з'їзду: порядок денний. Цю умову ЦК РСДРП(б) холонокровно проігнорував, визначивши в порядку денному з'їзду головні питання революції.

Та не лише у цьому суть справи. Лідери соціалістичних партій переоцінювали небезпеку для революції з боку правих сил, представлених передусім кадровим складом царської армії, що формувався в основному з буржуазно-поміщицького середовища. Одночасно вони не бачили особливої небезпеки з боку лівих сил, вважаючи більшовиків такими ж соціалістами, якими були вони самі. Суміш ленінського комуносоціалізму з «неусвідомленим соціалізмом» народних низів тільки формувалася. Більшовики в своїй масі не знали, ким вони є — соціалістами чи комуністами.

Невдала спроба державного перевороту, яку здійснив генерал Лавр Корнілов (до речі — виходець із народних низів), сильно вплинула на палітру політичного життя в осінні місяці 1917 р. Це тільки в радянській історіографії доводилося, що Корнілов був підручним Олександра Керенського, який прагнув задушити революцію руками генерала. Бажаючи зміцнити свою політичну базу, Керенський наполегливо домагався включення в уряд кадетів, які співчували Корнілову. 8 жовтня йому вдалося утворити третю коаліцію за

участю кадетських міністрів. Проте подолати відчуження між кадетами і соціалістичною демократією, що поступово зростало, він не спромігся.

3 листопада створений Петроградською радою робітничих і солдатських депутатів Воєнно-революційний комітет повідомив штаб Петроградського військового округу про те, що він призначає в усі гарнізони, на особливо важливі пункти столиці, а також в сам штаб своїх комісарів. Накази командування, не скріплені їх підписами, підкреслювалося у повідомленні, виконуватися не повинні. Командувач військового округу Г. Полковников відмовився визнати повноваження комісарів, але після апеляції ВРК до солдатів гарнізону переконався у своїй безпорадності. Дії Тимчасового уряду безпосередньо в столиці були паралізовані.

Тимчасовий уряд робив усе можливе для протидії більшовикам, які вже не приховували свого наміру здійснити державний переворот. Як голова уряду і Верховний головнокомандувач, О. Керенський віддав суворі накази Ставці (Могильов) і штабу Північного фронту (Псков) організувати безперервний рух військ із фронту до столиці. Він був переконаний, що його розпорядження виконуватимуть, і не розумів, що вже втратив контроль над подіями. У спогадах одного з лідерів кадетів Володимира Набокова про діяльність Тимчасового уряду, написаних у квітні 1918 р., можна знайти таку вражаючу деталь:

«За чотири — п'ять днів до жовтневого більшовицького повстання, в одне з наших побачень у Зимовому палаці, я його (Керенського. — Авт.) прямо запитав, як він ставиться до можливості більшовицького виступу, про який тоді всі говорили.

— Я був би готовий відслужити молебень, щоб такий виступ відбувся.

— А чи впевнені Ви, що зможете з ним упоратися?

— У мене більше сил, ніж треба. Вони будуть придушені остаточно».

Порівняємо свідчення В. Набокова зі спогадами самого О. Керенського, опублікованими через кілька років. 7 листопада він виїхав на автомобілі американського посольства у Псков, щоб особисто прощовхнути військові частини з Північного фронту в охоплений повстанням Петроград: «Не варто описувати нашу божевільну гонитву за невлучними ешелонами з фронту, яких ми ніде не знайшли аж до самого Пскова. В'їжджаючи в це місто, наскільки пам'ятаю, о дев'ятій годині вечора, ми нічого не знали про те, що тут відбувається, чи відомі вже петербурзькі події і, якщо відомі, то як вони тут відбилися. Тому вирішили діяти з величезною обачністю і поїхали не прямо в ставку головнокомандувача Північного фронту генерала Черемисова, а на приватну квартиру, до його генерал-квартирмейстера Барановського, колишнього начальника мого військового кабінету. Тут я дізнався, що всі відомості з Петербурга найбільш похмурі, що в самому Пскові уже діє більшовицький воєнно-революційний комітет; що в руках цього комітету підписана прап. Криленком і матросом Дибенком телеграма про мій арешт у випадку появи в Пскові. Понад це я дізнався й найгірше: що сам Черемисов робить всілякі аванси революційному комітету, і що він не приймає жодних заходів до відправлення військ в Петербург, тому що вважає подібну експедицію безцільною і шкідливою».

Тим часом у ніч на 7 листопада (25 жовтня) за наперед визначеним планом Воєнно-революційний комітет почав займати стратегічні пункти столиці. Упродовж дня були ліквідовані останні вогнища опору. Пізно вночі Тимчасовий уряд, за винятком О. Керенського, який не повернувся в Петроград, був заарештований у Зимовому палаці й

доставлений в Петропавловську фортецю.

II Всеросійський з'їзд рад відкрився в Петрограді 7 листопада (25 жовтня) 1917 р. о 10 год. 40 хв. вечора. Перший день роботи з'їзду тривав до 5 год. 15 хв. наступного дня, другий і останній — з 9 год. вечора 8 листопада до 5 год. 15 хв. 9 листопада. Організатори завчасно подбали про те, щоб більшовицькі делегати вже під час відкриття з'їзду перевищували за кількістю делегатів від усіх інших партій разом узятих.

З'їзд відкрив один із лідерів меншовиків Федір Дан (Гурвич). Для багатьох дослідників революції виглядало дивним, що він погодився це зробити, надаючи штучно підібраному складу з'їзду радянську легітимність. Проте виглядає, що для Дана все стало зрозумілим тільки тоді, коли нова президія у складі 14 більшовиків і 7 лівих есерів на чолі з Л. Каменєвим взяла хід роботи з'їзду в свої руки і запропонувала порядок денний, зовсім не очікуваний есера-меншовицьким ВЦВК. Аж тепер меншовики та есери зрозуміли, що їх суперники мали намір по-своєму розв'язати всі питання революції, які упродовж багатьох місяців відкладалися на вирішення Установчих зборів.

Остаточно переконавшись у тому, що більшовики наважилися на державний переворот, праві есери, есерівський центр і меншовики покинули з'їзд у перший день роботи. 9 листопада (27 жовтня ст. ст.) центральний орган ЦК РСДРП(б) газета «Робочий путь», якій цього дня повернули первинну назву — «Правда», так прокоментувала наслідки демаршу противників більшовиків: «Вони бажають, щоб ми одні взяли владу, щоб ми одні упоралися зі страхітливими утрудненнями, які постали перед країною. Що ж, ми беремо владу одні, спираючись на голос країни і в розрахунку на дружню допомогу європейського пролетаріату. Але, беручи владу, ми застосуємо до ворогів революції і до її саботерів залізну рукавичку. Вони марили про диктатуру Корнілова, про відновлений ним порядок. Ми їм дамо диктатуру пролетаріату і революційний порядок». Як тут не згадати все, що відбулося потім, аж до терору 1937 р., коли Й. Сталін за допомогою М. Єжова взяв таки країну в «єжові рукавички»...

Закінчення читайте в наступному випуску сторінки «Історія та Я»

Станіслав КУЛЬЧИЦЬКИЙ, доктор історичних наук

Газета: №210-211, (2020).^[5]

Рубрика: Історія і Я^[6]

• Твіт^[2]

Source URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/pryvablyvi-gasla-y-zlochynni-spravy-2>

Links

[1] <https://day.kyiv.ua/uk/profile/stanislav-kulchickiy>

[2] <https://twitter.com/share>

[3] https://day.kyiv.ua/sites/default/files/main/articles/05112020/21_kerensky.jpg

[4] <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/pryvablyvi-gasla-i-zlochynni-spravy>

[5] <https://day.kyiv.ua/uk/arhiv/no210-211-2020>

[6] <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya>

Published on Газета «День» (<https://day.kyiv.ua>)

Головна > Привабливі гасла й злочинні справи-3

Привабливі гасла й злочинні справи-3

Більшовицький державний переворот у листопаді 1917 року

[1]

Станіслав Кульчицький [1]

12 листопада, 2020 - 16:12

• Твіт [2]

[3]

«Декрет про Землю», виголошений Леніним на II Всеросійському з'їзді рад, передбачав не націоналізацію всієї землі, як вимагали більшовики, а її соціалізацію, тобто виключення зі сфери торговельних операцій і передачу в користування селянським громадам. То був обман

Закінчення. Початок читайте «День» №№ 205-206 [4], 210-211 [5]

Перший день роботи II з'їзду рад відбувався в бурхливих дебатах. Президія з'їзду не обмежувала в часі виступів есерів та меншовиків, вичікуючи, коли буде заарештований Тимчасовий уряд. Останні в своїх виступах звинувачували більшовиків у державному перевороті, організованому і здійсненому від імені рад, але за спиною всіх інших партій, представлених у радах. Побачивши, що ці звинувачення більшість з'їзду сприймає надто холоднокрівно і навіть з іронією, вони покинули з'їзд. Десь о 3-й годині ночі Л. Каменєв

оголосив, що Воєнно-революційний комітет взяв під контроль Зимовий палац і заарештував Тимчасовий уряд.

Другий день роботи розпочався з доповіді В. Леніна про мир, після якої з'їзд одноголосно прийняв Декрет про мир. Декретом його назвали внаслідок непорозуміння, адже він був не законодавчим актом, а відозвою до всіх воюючих держав із закликом негайно розпочати переговори для досягнення миру без анексій і контрибуцій, який гарантував би кожній нації право на самовизначення. До початку мирних переговорів Декрет про мир пропонував сторонам укласти тримісячне перемир'я.

Услід за Декретом про мир з'їзд заслухав доповідь Леніна про землю і прийняв більшістю голосів (при одному проти і восьми тих, хто утримувався) відповідний декрет, який базувався на її положеннях. Замість проголошення націоналізації всієї землі, як того вимагала програма більшовиків, Декрет про землю оголошував її соціалізацію, тобто виключення зі сфери торговельних операцій і передачу в користування селянським громадам. Приватні землеволодіння, які належали селянам, вилученню не підлягали.

З'їзд затвердив уряд, названий Радою народних комісарів. Раднарком здобув як виконавчі, так і законодавчі функції. Було оголошено, що строк його повноважень зовсім короткий — до скликання Установчих зборів. Ліві есери відмовилися від запропонованої їм пропозиції увійти в уряд, бо прагнули створити однорідний соціалістичний уряд з участю меншовиків та есерів. Більшовики прогнозовано відхилили цю вимогу.

Одночасно з формуванням уряду з'їзд обрав новий ВЦБК у складі 101 депутата, у тому числі 62-х більшовиків і 29-ти лівих есерів. ВЦБК дістав право вето на всі законодавчі ініціативи Раднаркому та урядові призначення. Головою цього своєрідного радянського парламенту став Л. Каменєв.

Наскільки становище Раднаркому і нового складу ВЦБК, затверджених II Всеросійським з'їздом рад, було непевним, показує реакція ЦК РСДРП(б) на ультиматум Вікжеля (скорочено від рос.: Всероссийский Исполнительный комитет железнодорожного профессионального союза). Вікжель був обраний на установчому з'їзді в липні 1917 р. і складався з 14 есерів, 6 меншовиків, 3 народних соціалістів і 11 безпартійних. Він тримав у руках апарат управління залізницями і тому являв собою грізну небезпеку для Раднаркому.

11 листопада Вікжель звернувся до ВЦБК і розіслав телеграфом це звернення: «Всім, всім, всім». Газета «Известия» надрукувала звернення 13 листопада. В ньому говорилося: «В країні нема влади... Утворена в Петрограді Рада Народних Комісарів, оскільки вона спирається тільки на одну партію, не може зустріти визнання і опори в усій країні. Необхідно створити новий уряд». Вікжель добивався створення уряду, в якому брали би участь всі соціалістичні партії — від більшовиків до народних соціалістів. Висувалася ще одна конкретна вимога: усунути з уряду В. Леніна і Л. Троцького. У разі невиконання цих вимог Вікжель загрожував зупинити залізничний рух на всіх залізницях. Параліч залізничного сполучення загрожував не тільки колапсом економічного життя, а й не дав би можливості перекинути війська, що перебували під контролем Воєнно-революційного комітету, в Москву та інші міста, де тривала збройна боротьба за утвердження радянської влади.

Ультиматум Вікжеля розглядався на засіданні ЦК РСДРП(б) в той же день — 11 листопада. Одноголосно була прийнята резолюція такого змісту: «ЦК визнає необхідним розширення бази уряду, зміна його складу цілком можлива». Далі була проголосована така пропозиція: «Ми не робимо ультиматуму із входження в уряд всіх радянських партій до народних

соціалістів включно і погоджуємося відмовитися від кандидатур Троцького і Леніна, якщо цього вимагатимуть». Перед голосуванням пропозиція була скорочена: частину, що стосувалася Троцького і Леніна, викреслили. Поіменне голосування показало, що пропозицію у скороченому вигляді підтримали Каменєв, Мілютін, Риков і Сокольніков, проти висловилися семеро інших. Леніна і Троцького на засіданні не було, вони займалися стягуванням військ, попереджаючи атаку Тимчасового уряду на Петроград. На нараду, яку скликав Вікжель, ЦК відрядив для переговорів Г. Сокольнікова і Л. Каменєва.

Причину такої поступливості Центрального комітету пояснив В. Ленін на наступному засіданні — 14 листопада. Виявляється, що потрібно було затягнути час: «Розмовляти з Вікжелем тепер не доводиться. Треба відправити війська в Москву». І справді, поки йшли переговори, залізниці працювали. 14 листопада 2 тис. петроградських червоногвардійців і моряків прибули в Москву і відіграли істотну роль у придушенні спротиву сил, вірних Тимчасовому уряду. Вранці 16 листопада війська Воєнно-революційного комітету увійшли в Кремль.

Увечері 12 листопада нечисленні війська, які вдалося мобілізувати Керенському, зазнали поразки під Пулковим. 13 листопада виявилось, що агенти Керенського не змогли загітувати гвардійські полки петроградського гарнізону захистити Тимчасовий уряд. Війська ВРК зайняли Гатчину, Керенському знову довелося тікати. Незважаючи на всі ці невдачі, меншовики та есери сподівалися, що за допомогою поміркованих більшовиків їм вдасться усунути суто більшовицький уряд від влади. В дискурсі про долю революції відкривалася нова сторінка.

Коли загроза з боку поваленого Тимчасового уряду зникла, В. Ленін зайнявся опозицією, яка оформилася в уряді і в Центральному комітеті у питанні про те, повинні чи не повинні більшовики поділити державну владу з соціалістичними партіями. 15 листопада відбулося бурхливе засідання ЦК, цілком присвячене обговоренню написаної вождем резолюції «У питанні про опозицію всередині ЦК». Головний її пункт виглядав так: «Центральний Комітет покладає всю відповідальність за гальмування революційної роботи і за злочинні в теперішній момент хитання на цю опозицію, запрошує її перенести свою дискусію та свій скептицизм у пресу і відсторонитися від практичної роботи, в яку вона не вірить».

Резолюцію В. Леніна було прийнято голосами 10 цекістів проти 5, ніхто не утримався. Пізно ввечері 15 листопада відбулося засідання ВЦВК, яке закінчилося вранці наступного дня. ВЦВК налічував 101 особу, але присутніх було менше — 40. Г. Зінов'єв зачитав резолюцію В. Леніна, заявив, що резолюція не обговорювалася більшовицькою фракцією ВЦВК, і запропонував для її обговорення годинну перерву. Після перерви Л. Каменєв вніс від імені більшовицької фракції іншу резолюцію, яка вимагала продовження переговорів про конструювання влади з усіма партіями, які входили в ради. У схваленій резолюції (шестеро були проти, один утримався) передбачалося розширити ВЦВК до 150 осіб і надати половину місць в Раднаркомі есерам та меншовикам.

Реагуючи на цей прояв партійної недисциплінованості, Ленін підготував 16 листопада «Ультиматум більшості ЦК РСДРП(б) меншості» і, за свідченням члена ЦК А. Бубнова, запрошував до свого кабінету окремо кожного члена Центрального комітету з наявних у Петрограді, знайомив зі змістом документа і пропонував підписати. Під тиском вождя більшість цекістів підписала ультиматум із запитанням, адресованим меншості: «Чи готова вона підкоритися партійній дисципліні і проводити ту політику, яка сформульована в прийнятій ЦК резолюції товариша Леніна?»

У разі негативної або невизначеної відповіді Ленін загрожував негайно звернутися до

Петроградського та Московського комітетів і надзвичайного партійного з'їзду з пропозицією: або партія доручає сучасній опозиції сформувати нову владу разом з тими союзниками, завдяки яким опозиція саботує роботу, або партія повинна запропонувати представникам опозиції перенести свою дезорганізаторську роботу за її межі.

Наступного дня подала свій голос опозиція. Заяви її були опубліковані в газеті «Известия» 18 листопада. У заяві членів ЦК Л. Каменєва, О. Рикова, В. Мілютіна, Г. Зінов'єва і В. Ногіна відстоювалася необхідність утворення однорідного соціалістичного уряду. «Ми вважаємо, — писали вони, — що створення такого уряду необхідне заради попередження подальшого кровопролиття, голоду, що насувається, розгрому революції калединцями, забезпечення скликання Установчих зборів у призначений строк і дійсного проведення програми миру, прийнятої II Всеросійським з'їздом рад ... Ми не можемо нести відповідальність за цю згубну політику ЦК, що проводиться всупереч волі величезної частини пролетаріату і солдатів, які прагнуть найшвидшого припинення кровопролиття між окремими частинами демократії. Тому ми знімаємо з себе звання членів ЦК, щоб мати право відверто сказати свою думку масі робітників і солдатів і закликати їх підтримати наш клич: Хай живе уряд з радянських партій!»

Ці люди, які займали найвищі посади в партії більшовиків, сподівалися, що революція завершиться Установчими зборами, які утвердять в країні демократичний лад і усунуть загрозу громадянської війни, голоду, капітуляції перед Центральними державами. Однак «керівна група ЦК», як вони висловилися у своїй заяві, мала іншу думку. Майбутнє показало, хто мав рацію — більшість чи меншість членів ЦК РСДРП(б)...

Ленін сприйняв демарш опозиції всередині ЦК і Раднаркому цілком спокійно. Рішенням ЦК від 21 листопада Л. Каменєв було усунуто з посади голови ВЦВК. Його замінив Я. Свердлов, який одразу перетворив на фікцію підпорядкованість очолюваного Леніним Раднаркому Всеросійському центральному виконавчому комітету. Не питаючи схвалення ВЦВК, вождь заповнив вакансії, що утворилися в уряді.

Лідери опозиції — Г. Зінов'єв і Л. Каменєв — швидко визнали провину і повернулися в ЦК. Вони, як і всі інші протестувальники, дістали високі посади в партійно-радянському апараті після того, як підпорядкувалися волі Леніна. Наприклад, О. Риков став головою Раднаркому після того, як Ленін змушений був відійти від політичної діяльності внаслідок хвороби.

Станіслав КУЛЬЧИЦЬКИЙ, доктор історичних наук

Газета: №215-216, (2020), ^[6]

Рубрика: Історія і Я ^[7]

• Твіт ^[2]

Source URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/privablyvi-gasla-y-zlochynni-spravy-3>

Links

[1] <https://day.kyiv.ua/uk/profile/stanislav-kulchickiy>

[2] <https://twitter.com/share>

[3] https://day.kyiv.ua/sites/default/files/main/articles/12112020/21_dekretozemle.jpg

[4] <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/privablyvi-gasla-i-zlochynni-spravy>

[5] <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/privablyvi-gasla-y-zlochynni-spravy-2>

[6] <https://day.kyiv.ua/uk/arhiv/no215-216-2020>

[7] <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya>